

Дневник

(стенографски)

на

XIX^{-то} обикновено Народно събрание

Трета извънредна сесия

10. заседание, четвъртък, 15 юний 1922 г.

(Открито от подпредседателя Г. Марков, в 4 ч. 5 м. с ед. пладне)

Председателстващ Г. Марков: (Звъни) Моля г. секретаря да провери присъстващите г. г. народни представители.

Заместник-секретар П. Петков (з): (Прочита списъка. От заседанието сж отсъствували следните народни представители: Ариф Агушев, Александър Атанасов, Селим х. Ахмедов, Стефан Бакърджиев, Димитър Благоев, Асен Вапцаров, Власи Власковски, Асен Вълканов, Делю Георгиев, Минчо Дилинов, Димитър Дерлипански, Димитър Илиев, Христо Кабаджиев, Васил Коларов, Коста Крагунов, Мони Личев, Тодор Луканов, Владимир Марков, Александър Мицев, Лачо Неделков, Петко Палиев, Иван Пандов, Тодор Петров, Георги Попов, Димитър Попов, Стоян Попов, Васил х. Петров, Гани Радев, Стоян Радев, Трифон Саралиев, Алекси Сираков, Христо Славейков, Митко Соколов, Георги Стойнов, Стефан Тодоров, Желю Тончев, Георги Точев, Методи Хранов, Коста Ципоранов, Кънчо Чамев, Александър Чапрашиков, Крум Чапрашиков, Желю Юрданов, Юрдан Юрданов, Георги Юргов и Ангел Янев)

Председателстващ Г. Марков: (Звъни) От 216 души народни представители присъствуват 92. Има законното число депутати.

Обявявам заседанието за открито.

Съобщавам на г. г. народните представители, че бюрото е разрешило отпущик на следните г. г. народни представители:

На г. Юрдан Урумов — 6 дни, от 16 до 22 т. м.;
На г. Христо Пенчев — 11 дни, от 19 до 30 т. м.;
На г. Цою Матов — 15 дни, от 16 до 30 т. м.;
На г. Коста Ципоранов — 1 ден, за 15 т. м.;
На г. Стефан Д. Тодоров — 1 ден, за 15 т. м.;
На г. Александър Атанасов — 1 ден, за 15 т. м.;
На г. Асен Вапцаров — 1 ден, за 15 т. м.;
На г. Стефан Бакърджиев — 5 дни, от 16 до 20 т. м.;
На г. Власи Власковски — 1 ден, за 15 т. м.;
На г. Ангел Янев — 5 дни, считан от 15 т. м.;
На г. Григор Бояджиев — 10 дни, считан от 15 т. м.;
На г. Трифон Саралиев — 5 дни, считан от 13 т. м.;
На г. Григор Василев — 12 дни, считан от 2 т. м., за което прилага медицинско свидетелство;

На г. Георги А. Стойнов — 10 дни, считан от 15 т. м.;
На г. Желю Тончев — 10 дни, считан от 15 т. м.;
На г. Гани Радев — 5 дни, считан от 16 т. м.

Видийския народен представител г. Тодор Петров моли, понеже е на лечение, като представя за това нужното медицинско свидетелство, да му се разреши едномесечен отпущик, считан от 17 т. м. Понеже се е ползвал досега с 15 дни отпущик и понеже се намира в болницата на лечение, ще питам народното представителство. Които сж сжгласни да му се продължи отпущика с още един месец, считан от 17 т. м., моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието разрешава.

Народния представител г. Юрдан Урумов моли да му се извинят отсъстванията, направени на 10, 12 и 13 т. м. по важни домашни причини. Бюрото му ги извинява.

Постъпило е питане от старозагорския народен представител г. Иван Ангелов до г. министъра на земледелието, с което пита: (Чете) „В 1904 г., когато реколтата беше извънредно добра, тогавашното правителство даде отпущик на трите четвърти от войската за жетвата, въпреки силната опозиция на тогавашния военен министър. Тази година реколтата е още по-добра, и като се има пред вид скъпата надница, аз мисля, че ще бъде добре да се пуснат в отпущик всички трудоваци за жетвата, както това е станало в 1904 г.“ Пита г. министъра: може ли да се направи подобно разпореждане?

Пренес от това питане ще се изпрати на г. министъра на земледелието, който ще отговори.

Постъпило е питане от комунистическата парламентарна група, с което пита г. министъра на вътрешните работи: (Чете) „Населението на с. Батак, Пещерска околия, което намира поминъка си изключително в горското производство, е оставено през най-работния сезон без горски марки, поради което всекаква работа в гората е спрена и поминъка на населението е застрашен. От направените постъпки пред Министерството на земледелието се оказа, че причината на това се криела в туй, че телеграфопощенската станция отказвала да приема каквито и да било колети сже ценни книжа за Пещерска околия вследствие опасността от разбойнически банди“. Питат г. министъра: верно ли е това и тази ли е причината?

Пренес от това питане ще се изпрати на г. министъра на вътрешните работи да се подготви и отговори.

От същата парламентарна група е постъпило питане до г. министъра на вътрешните работи, с което питане съобщават за нещастната случка с работника от електро-механическото отделение Васил Цанев, 17-годишен, който при изпълнение на служебните си обязанности е паднал от 3 м. височина и лекаря вместо да препоръча да го отведат в болницата, е заповедал да се отведе дома при семейството му, като с това е забавил 24 часа лекарската помощ.

От комунистите: 33 часа.

Председателствуваш Г. Марков: 24 часа. Така пише. По-нататък цитират, че след 24 часа е бил отнесен в Александровската болница, обаче поради поредките там — след обед не присъствуват специалистите лекари — требвало на нова сметка да заключее операцията, вследствие на което тоя работник не е намерил навреме медицинска подкрепа в даденото учреждение в страната и поради това в края на крайщата извършената операция е била направена много късно. Питат г. министъра: известни ли му сж тези факти, вземал ли е нужните мерки за случая и по какъв начин е постъпил?

И от това питане ще се изпрати препис на г. министъра с молба в най-късо време да отговори.

Постъпило е питане до г. министъра на вътрешните работи пак от комунистическата парламентарна група, с което запитват: „На 7 май т. г. бил открит тържествено клуба на Комунистическата партия в с. Соточино, Берковска околия. На другия ден селото осемнало в обсадно положение. Явява се околийския началник сжс жандармерия.“

Л. Кандев (к): В с. Гаганица.

Председателствуваш Г. Марков: Аз гледам какво е писано и казвам най-същественото.

Л. Кандев (к): В с. Гаганица става блокадата от вашата полиция. Четете всичко това под ред.

Председателствуваш Г. Марков: Ще се четете, когато го разглеждаме. Във всеки случай полицията не била оказала нужното съдействие.

В. Мулетаров (к): Какво съдействие?

Л. Кандев (к): Изнасилени сж жени, бити сж деца и старци. Вашият околийски началник е вършил всичките тези безобразия. (Възражения от земеделците)

Председателствуваш Г. Марков: (Звъни) Моля.

В. Гарвански (з): (Възражава нещо)

В. Мулетаров (к) и Л. Кандев (к): Полицията не е бездействиувала, ами е действувала по най-хулигански начин.

Председателствуваш Г. Марков: Минаваме на дневния ред.

Първата точка е продължение разискванията по първото четене на законопроекта за ограничение банкнотната емисия и задължението на сжкровището към Българската народна банка.

Има думата г. министъра на финансите.

Министър М. Турлаков: Г. г. народни представители! Въпроса, който имаме на дневен ред, е във връзка с вътрешната и външната политика на правителството. Той е по-скоро във връзка главно с външната политика, защото се касае за работите на Генуезката конференция и се явява по-скоро като последица от решенията и заключенията вземени от комисията от самата конференция, отколкото от самите временни нужди, които би могли да минаат, да бъдат регулирани и без особени законоположения.

Аз нема да се спрам много и особено на чисто политическата страна на въпросите, защото от една страна по този въпрос, по тази материя се спрете достатъчно обширно и подробно г. министър-председателят, а от друга страна, по общо схващане, по общата политика на международните въпроси, особено от по-деликатен характер, по-уместно е по-малко и по-внимателно да се говори, отколкото да влизаме в крайни подробности. Ето защо, като вземам думата по този въпрос, аз ще се спра главно на икономическата дейност на конференцията в Генуа, тъй също и на нашето

международно положение след сключването на мира, от мира до Генуезката конференция и в самата Генуезка конференция. Вие виждате при туй положение нашето заставане в редовете на поканените държави на международната конференция, която държавите поканителни, както се наричат според френския израз, поканителките, които свикват тая конференция, нарекоха икономическа и финансва. Но преди да дойдем до самата конференция, необходимо е за момента да извикам в своята памет всички ония събития и всички ония условия, онова положение, в което се намираше и което преживе България от сключването на мира до свикването на Генуезката конференция.

Г. г. народни представители! Нашата политика, политиката на правителството след сключването на мира до самата конференция за мир, както ви е известно, бе прокламирана като политика на покорност и на лоялно изпълнение наложените ни задължения. Може би от съборение на национална гордост, на национално самолюбие, самочувствие, за някои това поведение на правителството, това поведение на неговите отговорни фактори, това деклариране на покорност при изпълнение на договора за мир да се виждаше некак си политика на незачитане националната гордост, на некаква си прекалена смиреност; но когато си представим положението, което нашата държава преживе, ние трябва да признаем, че при туй положение нашата политика на покорност, на лоялно изпълнение на договорите, на деклариране навсекаде и повсеместно, че ние почитаме, че ние ще изпълним договорите, се налагаше като една жизнена необходимост за нашата страна, за да може тя да спечели изгубеното международно доверие. Ето защо, когато политикът, от който ще лагер да изхожда, ще иска да се спрете и обсъди тази политика, не трябва да забравя, че след сключването на договора за мир до момента, за който говорим и на който се спираме, България беше длъжна неуклонно, непрестанно да работи, за да спечели международното доверие; при всеки случай на спор сжс жежди, с противници вчерашни или утрешни, в момент на спречкване ние требваше да имаме на ръка реални доказателства, че България е лоялна в своите международни задължения.

Какво бе нашето вътрешно положение, когато нашата делегация се върна от Париж след сключване на договора за мир, вам е известно. Аз с общи думи, само бегло, ще искам да припомня някои работи, за да имаме една по-ясна представа за особените мъчности във вътрешно и външно-народно отношение, които преживе нашата страна, които требваше да се преодолеят с умелост, с такт, макар и с недостатъчна опитност като управници в миналото, за да прекараме това положение и да достигнем днешното положение, за което ще кажа няколко ласкави думи в заключениета на своята реч.

Г. г. народни представители! Когато се сключи Нийския договор и когато нашата делегация се върна тук преди още той да бъде подписан, вам е известно, че стана нужда да се състави нов кабинет, защото коалиционният кабинет, който управляваше и който произведе изборите за XVIII-то обикновено Народно събрание, като се завърна делегацията, след като й дадоха проекта за договор, на 6 октомврий требваше да сложи оставката си и да се образува нов кабинет. Новия кабинет се образува тутакси и министър-председателя требваше да замине да подпише мирния договор и вие знаете при какво вътрешно положение се намираше в този момент нашата страна. С мирния договор на нас се предлагаше 50-хилядната редовна армия годишно, каквато имаме постоянно издръжана за вътрешен ред и външна сигурност на границите, да я намалим на 20 хиляди доброволци, да уволним маса държавни служители, които заемаха до този момент своите служби, да лишим от работа маса хора, подготвени за една специалност, каквато е военната служба, и да ги изхвърлим на улицата. Тогава страната беше при едно разбъркано финансово положение; нимамахме никакъв бюджет — с дванадесетинки работихме редица години; държавните приходи беха повече от 50% по-малко от текущите разходи, вън от разходите, които идеха като последица от войната и от външни реквизиции като извънредни разходи; при туй положение държавното паемничество, държавните служители предявяваха, поради изменилите се условия на живота, нови искания за по-добро издръжане, по-добро плащане, а финансовата власт в туй време едва требваше да почне да прави преглед на икономическото и финансово състояние на страната и да търси нови ресурси, да търси средства как да събере двата края на държавния бюджет. С една реч, в туй време, когато ние приехме управлението по-пълно, когато кабинета се състави под шефството на

човек из Земледелския съюз, ние получихме едно тежко наследство, вътрешно и външно. Независимо от туй тежко финансово и международно наследство, нашите сили за вътрешна сигурност предстоеше да бъдат резани, намалявани, а финансовите, икономическите задължения и външната опасност още по-големи — не само по-големи, но и постоянни, защото когато имате вътрешно една организирана и здрава въоръжена сила, която да пази както реда, тъй и границите, управлението бива съсредоточено върху вътрешните нужди и по-малко става пужда правителството да се занимава с международните или международските отношения. Ясно е, прочее, че когато вниманието на управника е насочено единствено и главно в изхода на войната — в този момент ние не бехме във война — когато надеждата във всеки случай на управника е, че злото, че големите разходи или недостига във финансово отношение, вътрешните недоволства могат да бъдат задоволени утрешния ден, когато изходът от войната би бил благополучен, тая надежда облекчава положението на управника, обаче, при едно положение, в каквото ние наследихме управлението, тая надежда липсваше. Външната опасност, при сключения с толкова тежки и неизгодни условия мир, вместо да се премахне, все повече растеше, защото отслабнаха вътрешните сили. Естествено е, че при туй положение управлението на държавата се явява несравнено по-тежко и по-мъчно, отколкото управлението било през време на война, било при нормално положение.

Това сметам за необходимо да кажа преди да премина към въпроса, който ни занимава и по който дължим тук да кажем няколко думи, защото винаги, когато се съди за известни резултати по дадена политика, трябва да се изхожда от гледището, при какво положение, при какви условия, при какви налични факти и основи са получени дадени резултати от политиката, защото резултатите от една политика при мирно време и вътрешно благоденствие не могат да се сравняват с резултатите от една политика пак такава, с такива реални резултати, но придобити при едно по-тежко международно и вътрешно положение; трябва да се отгаде в заслуга и да се признае, че резултатите, които са добити при такова положение, трябва да бъдат ценени много по-високо, отколкото ония при мирно положение. При такова положение, в което ние приехме управлението на страната, на нас се налагаше особена осторожност, особена тактичност — доколкото можехме да я проявим — и особено неимоверни усилия и труд.

Г. г. народни представители! Какво беше нашето положение на управници в страната от две години насам, преди да дойдем до Генуезката конференция? Вън от всички онези мъчнотии, които требваше да преживеем, ние заминахме от тук и при една особена атмосфера. Вътрешно, преди да приключим гласуването на нашия бюджет, на нас беха представени ултиматуми, и външно — да даваме отговори, да подписваме конвенции, които надминават даже ония права и задължения на България, предвидени в договора за мир. Независимо от тези ултиматуми, тези ноти, които ни се даваха с един скратен срок, на нас се даваха ултиматуми и от вътрешен политически характер. Вам е известно, че преди да заминем даже се пророкуваше, че делегацията от това правителство едва ли ще замине за Генуа.

Н. Георгиев (з): И митинг се прави.

Министър М. Турлаков: Защо, г. г. народни представители? Защото ние във вътрешните си политически борби отиваме до крайност — не искам да извинявам никого, може и ние като политици в известни случаи да попрекаляваме, да преминаваме границите на умереността, но при такова едно положение, когато на държавата предстои да се представи пред външния свет, да се правят най-отчаяни усилия за дискредитиране на нейната вътрешна власт, която ще застъпва интересите на държавата пред една конференция, това дава на нашите борби още повече един ярък отпечатък, за да може всеки да си направи заключението при какви условия и при какви големи мъчнотии нашата делегация требваше да замине и да действа пред конференцията в Генуа.

Г. г. народни представители! Нашата дейност в конференцията в Генуа беше, мога да кажа, отначало с особена осторожност и особена тактичност. Ние требваше най-напред, още с пристигането си да разберем какъв дух, какъв ветър ще завее, каква насока, какъв характер ще дадат меродавните велики сили чрез своите представители на дейността на конференцията. Първата работа от

наша страна требваше да бъде най-напред да се ориентираме в насоките на конференцията, и най-първия въпрос, сложен у нас и у всички, които пристигнаха там, беше: ще я бъде ли конференцията, ще се състои ли тя или не, и ако конференцията се състои, в каква насока ще поведе тя своята работа — дали в духа на онази програма, начертана в Кан, или тази програма ще служи само за едно външно було, тъй да се изрази, а дейността на конференцията ще прѐмине в друга насока. Дали ще се състои конференцията или не, това предстоеше да се види от първите дни, от първото ѝ заседание. И треба да признаем, всички онези, които присъствуваха там, които са следили нейната дейност на самото място, видяха, че първия ден беше действително най-критическия ден в живота на тая конференция. Може някои у нас и в странство много да са очаквали от тая конференция, други да са очаквали малко, във всеки случай от първите дни на конференцията завишеше да се познае, да се предрече каква ще бъде нейната дейност и каква ще бъде нейната съдба по-нататък. В първия ден, когато се откри конференцията, започна, тъй да се изрази, един двубой на двете насоки, на двете тенденции в нея. От една страна се държеше и се прокламираше, че конференцията е — както беше в същност — първата среща на представители на всички европейски държави, победителки, победени и неутрални, на стария свет, както казват комунистите, и на новия, както се изразяват те, без разлика на победители и победени, както декларира самият председател на конференцията, без разлика на воюващи и неутрални. Най-после, след хубавата реч на председателя на конференцията, италианския министър-председател г. Факта, последваха речите. Първата реч, която се държа след неговата, бе речта на английския министър-председател. Тая реч идеше да потвърди тъй също, че в конференцията не трябва да има различия и да се прави разлика между победители и победени, между воюващи и неутрални и между съветско или пак буржоазно управление, както се казва. Той декларира, че войната е донесла тежки последици за света, че требват общи усилия, за да се излезе от това положение и че тези общи усилия налагат една примиримост, една търпимост между всички; те налагат да се забравят старите вражди и задружно да се търси общ цѐр на общата болка. Той апелира към представителите на разните държави в конференцията да бъдат отстъпчиви, да бъдат внимателни, да не се ръководят от чувството на вражда, на напастената умраза между народите и да бъдат съговорчиви, за да може конференцията да даде ония резултати, които светът очаква от нея.

След него взе думата френския делегат г. Барту. Той намери за необходимо да изтъкне, че според техното гледище конференцията ще може да преживее и да действа, да работи, за постигането на онези цели, за изпълнението на онази програма, която им начертаха в Кан, ако тя не се отклонява от тази програма и ако не докосва въпроси, които са във връзка с договорите за мир.

Тутакси след него говориха по нещо белгийският и японския делегати и след тях взе думата представителя на съветското управление г. Чичерин. Той говори в общи думи и зачекна въпросите, че ако тук не се позволява да се говори за договорите за мир, треба да се знае, че Русия не е подписала тези договори и че, следователно, тя е свободна и смета, че за нея известни неща е позволено да бъдат сложени на разглеждане. Това предизвика едно прекъсване, стана пужда в отговор на неговата реч да вземат наново думата френския делегат Барту, Лойд Джордж и председателя на конференцията, италианския делегат г. Факта, и благодарение на тактичността от тяхна страна се избегна скарването и смъртта на конференцията още първия ден. И така от този ден пролича, че конференцията ще продължи да действа, да работи, но че нейната работа се явява от твърде деликатен характер, и че, следователно, треба особена осторожност и особено внимание да се не пипат или да се не докосват отделните делегати до много и много болни въпроси, които засегат тогава или оногава, защото твърде е възможно всеки момент да избухне разрыв в конференцията и да не се постигне никакъв резултат. При такова положение от първите декларации и от програмата, макар наречена конференцията финансово-икономическа, от изявленията, които направиха английския министър-председател Лойд Джордж и председателя на конференцията — италианския министър-председател г. Факта, от онази насока, която те чертаеха за конференцията, се направи едно малко отстъпление и требваше да се приказва, да се обсъждат въпросите, но с голема осторожност.

на конференцията реч от многоуважаемия председател г. Факта, за международно колабориране и за премахване създадените след войната пречки, които сжхват всички европейски народи“.

Това изложение, дадено писмено на председателя на комисията в последното заседание, когато предстоеше да се вземат резолюции, бе прочетено от мен на български. Пръв път в конференцията се чу да се говори на друг език, вън от трите предвидени официални езици: италиански, френски и английски. По по реда, по програмата на конференцията допускаше се да се говори и на своя език отстрана на делегатите, стига говореното, прочетеното или написаното да бъде преведено тутакси от преводач най-малко на френски, ако не се правят претенции за английски и италиански, защото в практиката, която заведе конференцията после имаше случаи, когато се прочита известни речи, произнесени на друг език, само на френски. Преведена на френски и английски нашата декларация се изслуша внимателно, благосклонно, не се направиха никакви противни възражения в този момент. Требва да признаем, обаче, че отстрана на френската делегация — когато имах случай сетне да се срещна — имаше известно недоволство, заявиха ни известно незадоволство, защото те държеха още от първия ден да се не говори нищо за въпроси, които се докосаха до договорите. По благодарение на ония мотиви, на оная редакция, която ние поставихме — че ние се базираме на самия договор за мир, че ние не влизаме в противоречие с договора — тази неприятност се изглади, разбрахме се и впоследствие не се говори по-нататък в частните и официалните ни срещи по този въпрос. Понеже въпросът е от характер на подписаните договори за мир, понеже засега материя, с която се занимава тъй наречената Централна репарационна комисия в Париж, понеже е един такъв въпрос, от който другите държави — неволевалите, неконтрагентни с нас, каквито сж неутралните и други — не се засегат, сметна се в конференцията и в комисията, че тя по право не може да се занимава с него, но взе този въпрос в съображение, когато ще се редактират и гласуват задълженията на всички държави по отношение решенията на Генуезката конференция. И по този начин ние изтъкнахме един въпрос, който за нас е главен въпрос, без разрешението на който в една или друга смисъл, каквито и международни задължения да поемаме по икономически и финансови въпроси, разглеждани в Генуезката конференция, ние не можем да бъдем винени, че не сме могли да ги изпълняваме. Тъй поставен въпросът от наша страна, аз сметнах, че ние трябва отсега нататък, от тоя момент, да бъдем по-решителни и да не се страхуваме, нито да се евнемим да повдигаме често, макар да се докосват до политически въпроси, онези неща, които тегнат на българската държава. По този начин, след като направихме първите послужки във финансовата комисия, и ни дадоха ония резултати, които по частен ред разработихме в срещите си с италианските, френските и английските меродавни лица, аз сметнах, че ние трябва да следваме този път и по-нататък. И в пълно съгласие с нашата делегация аз продължих по-нататък дейността, задачата, която ми беше възложена, и по следующите въпроси, които ни предстояха да разглеждаме и в другите комисии. В комисията по финансовите въпроси, която под председателството на сър Роберт Хорн завърши до 1 май, взеха се резолюции по финансовите въпроси и по въпроса за кредита, а въпроса за шанжа, който е един още по-сложен въпрос, се остави да бъде председателствуван от заместника му, министъра на войната г. Еванс, а сър Роберт Хорн замина. Въпроса за репарациите, който от всички най-живо интересуваше нас, този въпрос, който се разглеждаше в конференцията, ние намерихме за добре не само да го повдигнем пред конференцията, но и да го третираме, да разговаряме по него и вън от конференцията. Защото, г. г. народни представители, трябва да признаем, че международните конференции вътрешно макар да вземат известни решения, външно въпросите се разрешават главно сж частни срещи, с отделни външни подготвоки, отколкото в самата конференция. Аз не знам, не сжм участвувал в други конференции; по това, което сжм научил за другите международни конференции било при сключването на мирните договори, било при другите такива въпроси от икономически, международен, транспортен и други характер, главно значение имат частните срещи, подготовката с меродавните членове на конференциите. Затуй, след като повдигнахме въпросите, ние сметнахме, че трябва да направим редица срещи с меродавните лица, за да подготвим едно по-правилно и

по-благоприятно за България разрешение на тези въпроси, макар и не от конференцията, макар че тя ще ги препрати където смета, че е компетентното им место. И аз мога да кажа, че по отношение на този въпрос ония резултати, които ние постигнахме, и ония резултати, насоки, проекти, които се имат по разрешението на репарационната проблема, ние можем да се надеваме, можем да очакваме само едно облекчение и да бъдем уверени, че въпроса за репарациите няма да остане в оная форма, в каквата на нас тук се налага и в каквата ни се иска да го изпълняваме. (Ръкоплеткане от земеделците) Требва да спомена, че в срещата, която имаш с председателя на финансовата комисия, английския министър сър Роберт Хорн, ние зачехнахме главно следните въпроси, за да обогатим нашето становище, основанията, по които ние сме таме за необходимо да повдигнем тъй въпроси пред комисията и пред конференцията.

Ще ви прочета една мемория, едно кратко изложение на въпроса. (Чете) „Промемория по разговора на министъра на финансите Турлаков и директора на държавните дългове Стоянов с английския министър г. Хорн на 14 април 1922 г.

„България се стреми с всички сили да достигне до един уравновесен бюджет и да заздравя своите финанси.

„Войната разстрои финансовото положение на България. След примирението тя се намери пред увеличени дългове и разходи, пред намалени източници.

„Освен разходите, потребни за поддържане държавните служби, тя в продължение на три години изразходва 140 милиона франка за разходи, свързани с мирния договор и 125 милиона франка за възстановяване на службата по външните си държавни заеми.

„Тя прекомерни разходи увеличила силно вътрешния държавен дълг и банкнотната емисия и се отразила зловредно върху българския шанж.

„При все това българското правителство успее чрез силно увеличение на данъците да достигне до един почти уравновесен бюджет за 1922/1923 финансовата година. Обаче задължението на България да започне изплащането на репарационния дълг, макар и в по-слаб размер от предвидения в мирния договор, разстрои наново равновесието на бюджета.

„За да възстанови България предишното си финансово и стопанско положение, за да заздравят тя своите финанси, подобри своя шанж и придобии предишния си кредит, необходимо е: 1) да получи пълно и продължително отлагане изплащането на репарационния си дълг; 2) да ѝ се помогне сж значителен международен кредит; 3) да ѝ се повърне отнетият излаз на Егейско море (западна Тракия, която притежавахме до 1919 г.)

„Отлагането на репарационния дълг ще позволи на правителството да достигне до уравновесяване на държавните бюджети, ще увеличи държавния кредит в чужбина и ще подобри българската валута.

„Даването на външен кредит ще позволи да се възстанови разнебитения ни стопански инвентар, ще засили производството и ще подобри търговския ни баланс.

„Повръщането ни на западна Тракия, която никак не е потребна на Гърция, понеже представлява една крайморска ивица с дължина около 100 км. и сж ширина само 30—40 км. и понеже е сж силно намалено производство, защото българското население и голяма част от турското избяга в България, ще улесни и развие българската международна търговия и ще я свърже сж западна Европа, ще позволи на българските и турски бежанци да се върнат в своите огнища и ще засили производството на тая плодородна страна“.

Когато заговорихме по тоя въпрос, английския министър на финансите каза: „Тая работа, излаза ще трябва да добиете; то е задължение по договора. Но явява се сега една друга мъчнотия“ — Искаше да каже, че когато правят предложение на Гърция да налуца Мала-Азия, малко мъчно ще е да я карат и по този въпрос да прави отстъпки. Но на тоя въпрос ние направихме възражението, че сжвсем неоснователно навремето ни се отне Тракия, изхода на Бело-мере, и че ако искат европейските държави и частно Англия да има мир и добро съседство в Европа — защото ние си се познаваме — мъчно е да ни дадат изход през гръцка територия. Във всеки случай, каза, че ще се занимаят с този въпрос.

Колкото за въпроса за репарациите, той ни каза, че те сж сжгласни да ни се даде отсрочване и че те сж давали такива инструкции на своите делегати, но че този въ-

прос не зависи единствено само от тех. Във всеки случай, каза, обещавам ви в туй отношение, че ще работим и ще гледаме да ви се помогне.

След като мина конференцията, след като се свършиха тези въпроси, аз сметнах за необходимо да разменя мисли и с най-главния технически съветник по финансови и икономически въпроси на английската делегация, г. Базир Блакет, който, тъй да се изрази, е десна ръка по икономическите въпроси на министъра на финансите, даже и на министър-президента на Англия. В своите речни, когато ставаше въпрос за изработените резолюции, те намориха за необходимо да сменят имената на своите видни финансиста и икономисти в туй отношение. И от видни данни, до които ние можахме да се доберем там, разоряхме, че действително трябва да се работи не само с меродавни, отговорни министри а трябва да се правят подготовки, срещи, увещания и разбирателства, защото друго е да пишеш от тук, друго е личната среща, и да се правят подготовки. След туй требваше да направим среща и с италианските държавници по главния въпрос — репарационния, който сега-засега е за нас най-живения, най-парливия въпрос. Срещнахме се също и с френския експерт г. Сейду. Той ми каза — че е писал, както се разбира, на техния член тук — че ние въпроса за репарациите трябва да третирате с Междусъюзническата комисия. Казахме: „Ние знаем, че теоретически по договора за мир Междусъюзническата комисия тук дава мнение и тогава Централната репарационна комисия решава, обаче от практика, от същността на работите в живота се знае, че по държавните — главно финансови — въпроси, меродавно мнение има онзи, който дава инструкциите, министъра на финансите, след туй членовете в Централната репарационна комисия в Париж и след туй пак членовете на Междусъюзническата комисия“. Ето защо, когато му напомних, че през миналото лето имах случай в Париж да се срещна с техния министър на финансите, с английския и с италианския членове от Централната репарационна комисия в Париж, и италианския ми каза: „Право е, че вне трябва да се обърнете към Междусъюзническата комисия; но, казва, правите ни голема чест, че сте дошли в Париж и Ви благодаря много, крайно Ви благодаря, че правим запознанство. Трябва да изповедам, обаче, че колкото и да се знае по договора за мир, че тези въпроси се решават по този и този канал ред, все пак аз ви съветвам, моего мнение е, че ще трябва да се срещнете и с министрите на финансите, ще трябва да се срещнете и с нашия министър на финансите в Рим. Когато припомних това мнение, този възглед, който никой политик не може да отрече, на представителя на френската делегация, той призна че действително Междусъюзническата комисия тук получава своите инструкции от техния правителства и че той ще пише от своя страна на техния представител тук, ще му каже за нашата среща, и ми каза: „Недейте смета определената ви дата 20 май за фатален срок. Ще продължите, ще преговаряте“. По тоя начин ние с договора наръжа и въз основа на тоя договор, колкото и да ни се заявя, че е било неприятно на представителя на Франция, защото повдигаме пред конференцията, един въпрос, който е в свързка с договора за мир, ние постигнахме едно разбирателство, че не сме направили никакво нарушение или некоз излизане извън рамките, извън програмата, установена в Кан, защото ние, като се задължаваме за изпълнението на един решения на конференцията, които ще се вземат за стабилизиране на финансовото и икономическото положение на Европа, требваше да кажем, при какво положение действуваме и, следователно, ако не можем да изпълним тия решения, които ние заедно с другите приемаме навън, кои ще бъдат причините, дето не ще можем да ги изпълним. Ето защо казахме: „Не трябва да ни се вменява във вина — ако се смета това за вина — че ние сме докоснали въпроси, които сж във връзка с договора за мир“. В края на този разговор получи се едно пълно усъщване на въпроса, получи се една покана от техния страна, че във всеки случай ние ще трябва да се стремим да изпълняваме. На това ние възразихме, че ние сме изпълнявали досега, на което не можеше да се отговори отрицателно. Сметам, че нашата делегация в Генуа сложи този въпрос правилно, застъпи го достатъчно умело и го постави на дневен ред заедно с общия въпрос за репарациите, който напоследък е разискван също така в Париж, и ако и да не се е дошло още до едно положително разрешение на този въпрос, недалечното бъдаще, убеден съм, ще докара едно благоприятно за нас разрешение на този въпрос, което ще ни даде възможност по-спокойно и по-свободно да се развиваме финансово и икономически.

Преминавам, г. г. народни представители, по-патажк върху другата комисия, в която требваше да представявам България по въпроса за транспорта — в четвъртата комисия. Понеже четвъртата комисия се яви по-навреме сже своята работа — след като свърши от своя страна работата си финансовата комисия — тя се занима с въпроса за международната търговия в свързка с превозните средства по сухо и по море. Понеже ние сме един вид почти лишени от транспортни средства по море, за нашата делегация най-важен се явяваше транспортния въпрос по сухо. Нашия делегат, подкомисар, освен мене в тая комисия беше директора на държавните железници г. Каракашев. Той ходи редовно на заседанията на комисията по транспорта, а аз участвувах в туй време във финансовата комисия, понеже те заседаваха паралелно. Ние сметнахме, че трябва покрай чисто икономическите въпроси, които се засегат в тази комисия в свързка сже железнопътното дело и с морския превоз, да повдигнем онези въпроси, които ни дупат, които ни мъчат, които ни отслабиха, тъй да се изрази, по отношение превозността на нашите държавни железници. Ние сметнахме за необходимо, че когато ще дадем декларация или ще вземем участие в разискванията по транспортния въпрос, ние трябва да изтъкнем какво сме преживели, какво сме похарчили, какво сме разходвали по отношение на железниците, какво ни е отнето и, следователно, при какви условия ние приемаме решенията на комисията и на експертите в Лондон за изключението на тези решения от страна на България. Приготвихме едно много малко, кжео изложение по този въпрос. Това изложение прочетохме на френски в транспортната комисия, която се председателствуваше в тоя момент от бившия белгийски министър-председател Жаспар. Преди още да стане това заседание, аз имах случай да се срещна с председателя на тази комисия два пъти — на парахода „Гарибалди“ и на вечерята, която италианското правителство даде в Палацо Сан Доржико. Случи се, че на трапезата ние седехме един срещу други. А да говорим с един човек по известен въпрос, когато си имал вече личен разговор, лична среща с него, едно малко приятелско запознанство, задачата ти е по-улеснена. В тази комисия аз прочетох следното изложение от своя страна: (Чете)

„Г. председателю! Г-да!

„Българската делегация, като приема предложените резолюции, заявява, че българския Парламент (Народното събрание) в заседанието си от 9 април н. г. е ратифицирал вече сключената в Барселона на 20 април 1921 г. конвенция.

„Българската делегация счита за необходимо да изтъкне, че администрацията на българските държавни железници прави всички възможни усилия да реставрира и подобри своите железници, обаче тя е възпрепятствувана от обстоятелството, че веднага след договора за мир в Нйойи е била принудена и е повърнала вече взетия през войната подвижен материал от съседните железнопътни администрации 98 локомотиви и 1.993 вагони, без да получи до тоя момент собствените и и останалите зад граница от примирието насам 29 локомотиви и 2.358 вагони. Нещо повече — сега се настоява да се повърнат веднага и още около 850 австрийски и унгарски вагони на наследниците държави на Австроунгарската монархия, преди да се повърнат поне българските вагони, находящи се в Австрия и Унгария.

„Реставрацията и подобренията, които трябва да се направят по българските държавни железници, ще бъдат в зависимост от кредита, който ще се отпусне на българската държава, без който кредит никакви подобрения не могат да се очакват“.

Прочетох това изложение на френски. По реда, възприет още в началото, като се откри заседанието, изложението требваше да се преведе на английски. Но английския представител Филип Лойд Грийс, който участвуваше в заседанието на комисията по транспорта, изяви съгласие, за да не се губи време, да не се превеждат речите на английски и изложението не биде преведено на английски. Предложението, прочетено и предадено на председателя на комисията, се прие се голема благосклонност, затуй защото в първите заседания няколко време комисията по транспорта се люшкеше и делегатите се препираха дали да се приеме да се задължат всички държави да санкционират Барселонската конвенция или да не се задължават И защото никой от държавите, които сж участвували в Барселонската конференция, не сж ратифицирали тая конвенция, нашето съобщение, че България още на 9 април яврва е ратифицирала международната конвенция, сключена в Барселона, направи извънредно благоприятно впечатление и

подкрепи нашата теза, че по отношение на своите международни задължения България се явява винаги изпълнителна, акуратна, навреме посреща задълженията си. При туй положение самият председател на комисията, независимо от туй, че аз прочетох декларацията си на френски, заяви с две думи: „България ни съобщава приятната вест, че тя първа е ратифицирала Барцелонската конвенция. Но България, като приема решенията на комисията по транспорта, изтъква същевременно мъжнотите, които е срещнала от това, дето е предала вече вагони и дето ѝ се искат вагони, преди да се повърнат нейните. Комисията взема акт от това заявление на България и ще се застъпи и ходатайствува дето трябва, щото преди тя да бъде лишена от вагоните, останали от Австрия и Унгария, които ѝ се искат, да ѝ бъдат повърнати ония, които тя има у тях. Също предложенията, исканията на България по отношение на кредитите ще бъдат препратени по принадлежност в специалната комисия или специалната конференция от експерти, която ще се занимае с този въпрос по-късно“. Така завършихме с комисията по транспорта.

Л. Кандев (к): (Възражава)

Министър М. Турлаков: Все пак досега, преди да заминем, през м. януарий, ни искаха вагоните, които сж останали от Австрия и Унгария. Тогава помолихме Междудушюзническата комисия да не настоява на това. Оттогава досега е ставало еднаж въпрос за това и вече не е повтаряно. И може-би това застъпничество и благосклонно посрещане на нашето изложение, на нашата декларация в комисията да има своето влияние, своето значение. И аз мисля, че в края на крайщата, ако този въпрос бъде решен сега или по-късно тук, ние ще имаме основание да се базираме на онова, което сме заявили в конференцията, и да настояваме, щото ноне дотогава, докогато ние не сме екипирани с нови доставки — както има да пристигат нови локомотиви и вагони — да не бъдем задирвани, защото това ще представлява пречка за нашата вътрешна транспортна служба.

Л. Кандев (к): Техните вагони искат, а нашите задържат!

Министър М. Турлаков: Факт е, г. Кандев, че щом имаш известно задължение по един договор, имат право да искат от тебе известни неща, а ти ще реагираш на законна или благосклонна почва, доколкото можеш, за да запазиш своите интереси. А ние искаме всичко. Ами Чичерин, Красин и Раковски постигнаха ли всичко, каквото искаха, занесоха ли го в Русия?

Л. Кандев (к): (Възражава)

Министър М. Турлаков: Международните въпроси, г. Кандев, не се решават така с един замах.

Г. г. народни представители! Третата комисия, както ви казах, и една от най-важните, беше комисията по икономическите въпроси. По реда, види се възприет от държавите, които беха свикали конференцията, за председател на тази комисия бе посочен и избран френският делегат г. Кофра, член от парламента и подсекретар на Министерския съвет. Работите на тази комисия имаха най-вече оня отпечатък, оня характер и оная насока, които французите искаха да дават на конференцията. Там въпросите се решаваха по-мъчно, защото действително въпросите, които се решаваха там, беха по-сложни и по-трудни. Там се отнесе и въпроса за шанжа, макар че този въпрос беше в свързка с финансите, защото финансовата комисия сметна, че не бива само финансиста да разрешат този въпрос, а трябва да стане един вид едно съвместно заседание на двете комисии. И понеже председателя на финансовата комисия замينا по-рано — поради това, че трябваше да отиде в Англия на 1 май да присъствува при гласуването на бюджета — този въпрос се препрати в икономическата комисия. Там председателствуваше, както казах, г. Кофра. Там беха сложени въпросите за търговските договори, митническите въпроси, въпросите за кредитите, въпросите, както ви казах, за шанжа и редица други въпроси, които сж разглеждани в Сан Ремо. Държавите наследници на Австрия, по въпроси останали от Австрия, която разпределиха помежду си, имаха, струва ми се, една частна конференция в Ралало — не тази, разбира се, която става сега в Ралало и на която се сключи конвенцията между русите и германците. Та понеже там се явяваха по-щекотливи и по-мъчни за разрешение въпроси, най-бавно вър-

веше нейната работа, изключая политическата комисия. В тази комисия се вземаха най-важни решения; но не се засегна най-важният въпрос — въпроса за реципрочитата на държавите, за взаимността при сключване на търговски договори. Както знаете, съгласно чл. 151 от мирния договор победените държави сж задължени, когато дадат клаузата на най-облагоприятствуваната държава на една от победителките, да дадат същите тези права и на всички други, без да претендират за себе си да се ползват от тая клауза. Този въпрос се разисква в тази комисия, защото него повдигнахме и ние с едно наше изложение, което препратихме на председателството на комисията; него повдигнаха и германците и други. Но понеже французите държаха строго да не се зачекват въпроси, които сж в свързка с договора за мир, този въпрос не получи разрешение. Във всеки случай, за да бъдем начисто, за да имаме мотиви при какви условия приемаме решенията на тази комисия, които ще се поднасят на одобрение от конференцията, ние препратихме на тази комисия едно изложение, защото в самата подкомисия воденето на работите имаше по-друг характер: там можеха да присъствуват само членовете на тази подкомисия, когато в другите подкомисии некак си по не се обръщаше внимание и отиваха и членовете на подкомисиите. В пленума в общото заседание на самата комисия присъствуват, разбира се, всички, но решенията се подготвяват в подкомисиите. Та, понеже въпросите шеха да се разискват най-напред в подкомисиите, ние изпратихме следното наше изложение до председателя на третата икономическа подкомисия: (Чете)

„България е била винаги партизанка на свободната международна търговия. Протекционната митнишка тарифа за нея никога не е служила като запретиелно средство за известни видове стоки.

„Към края на войната, вследствие на много намаленото производство и неблагоприятния търговски баланс, държавата се принуди да въведе запретиелни за износ на цехки артикули от първа необходимост, особено на хранителни предмети, а също запретиелен внос на луксозни артикули. След примириеото засилената нужда от чужди валути принуди държавата да създаде централа на девизите, която да регулира шанжа и контролира движението на чуждите валути и ценности. Създаде се също и държавен консорциум за износ на зърнените храни.

„Днес всички тия ограничения едно по едно сж премахнати, а от Централата на девизите остана само едно ограничение: държавата да събира от износителите на по-важните износни артикули една трета от стойността на износа в камбио по курсове, определени от Българската народна банка, които малко сж по-низки от борсовите курсове. Това ограничение се палага вследствие силно разстроеното финансово положение на държавата, силното обезценение на националната валута (97%) и необходимостта за посрещане доста големите държавни платежи в чужбина.

„България е, обаче, готова да премахне това ограничение и да даде всички улеснения на международната търговия, ако конференцията възприеме щото при международните търговски релации да бъдат третирани еднакво всички държави и всички да се ползват с правото на пълен реципрочитет и ако нейните послъпки за едно продължително отлагане за изплащане паричните ѝ задължения по мирния договор бъдат удовлетворителни.

„Силното намаление и разстройството на производството, транспортните средства и кредита, причинени от войната и тежкия мирен договор, упражниха твърде зловредно влияние върху търговията на България. Нийския договор наложи на малка България непосилни за нея финансови и икономически тежести и я лиши от най-плодородните области: Добруджа, Струмишко и Егейска Тракия, и заедно с това лиши я и от естествените ѝ изходи на Белото море“. Естествените ѝ изходи. Тук, при съставянето на нашето изложение, ние се базирахме на самия израз на френски в договора за мир, който казва „дебушета“, а не „дебуше“.

„До войната българската търговия се направляваше по следните три водни пътища: Дунава, Черно-море и Егейско море.

„След мира Дунавът е почти затворен за българската търговия, но и без това той не може да служи като постоянно транспортно средство, защото в продължение на 4—5 месеци през годината, съобщенията по него се прекъсват поради замръзването му.

„Преди войната стремежа на българската търговия към Егейско море беше явен и тоя път шеше да вземе решително надмощие с построяването на българските Беломор-

ски пристанища Деде-Агач и Порто-Лагос, защото Егейското море е естественият излаз на България на откритото море и само през него България може да има прекъснат търговски обмен със западна Европа. С откъсването на западна (Егейска) Тракия, ней се отне естественият излаз на откритото море и се нанесе тежък удар на нейното стопанство, на земеделското ѝ производство и на международната ѝ търговия. Направлението на трафика през Егейско море съкращава пътя с 3—4 дни и намалява значително транспортните разходи, както за износа, тъй и за вноса.

„Засега най-главните износни и вносни пунктове на България са Черноморските пристанища Варна и Бургаз. Но то е едно затворено море и крайбрежните му страни имат същата стопанска структура, както и България; следователно тия страни не могат да бъдат главните консоматори на нашето земеделско производство. Пазарите на българските земеделски произведения са западно-европейските страни, а пътя за тия страни минава през Егейското море.

„И действително, след мира, българската търговия се памира в период на постоянен упадък; пасива на търговския ѝ баланс и по количество и по стойност расте: през 1919 г. беше 412.000.000 л., за 1920 — 570.000.000 л., а за първото полугодие на 1921 г. — 818.000.000 л. и за това последно полугодие износът е бил два пъти по-слаб от вноса.

„Друга една рана, която разяжда социалния и стопански живот на България, рана, от която не страда в такъв размер никоя от победените държави, са бежанците. Числото на бежанците от останалите под чужда власт български крайща само през последните 20 години надминава 400.000 души. Масовото им принижаване в България датира от 1913 г.; 160.000 души от тия нещастници напуснали дом, имот и родно огнище, за да дирят прибежище в пределите на свободна България, са в тежест на българския държавен бюджет.

„Но ако България до европейската война е своето цветно стопанско и финансово положение можеше да понесе жертви и да издържа бежанците, днешното ѝ положение след разстройване на нейните финанси, след тежките ѝ парични задължения не е вече ни най-малко в състояние да продължава издръжката на тия толкова пъти разорени хора, коннеюци за своите родни места, чувствувайки се нещастни от липсата на средства за живот и условия за работа, прекарвайки, тъй да се каже, живот на скитници. Всички тия нещастници създават тежки грижи на българското правителство във всеко отношение, затрудняват стопанското развитие на България и обременяват и без това тежкия държавен бюджет. Крайно време е, необходима нужда е да се разреши на тия хора да се върнат в своите родни места и да им се даде възможност да се предадат на мирна и плодотворна работа. Това ще способствува и за повдигането производството в тия страни, което ще бъде от обща полза. Наложена е от Гърция на България в Париж конвенцията за емиграцията, сложна и обременителна и за двете държави, чето приложението е почти невъзможно, създава тъй също ограничения за възвръщането на бежанците.

„От всичко горезапоказано следва, че за да може България да възстанови своя предишен стопански живот и производство, да развие нормално международната си търговия и приложи с успех на практика изработените от подкомисиите на икономическата комисия резолюции, които с общо съдействие на народите целят стопанското възстановяване на Европа, то извън надеждата, че молбата ѝ за едно пълно и продължително отлагане на изплащането на паричните ѝ задължения по мирния договор ще бъде удовлетворено, потребно ѝ е още:

„1. При международните търговски релации и търговски представителства всичките държави да бъдат третирани еднакво и всички да се ползват с правото на реципрочитет;

2. Да ѝ се възвърне отнетият естествен излаз на Егейско море, обещан ѝ от самия мирен договор.

„3. Да се приложат санкциониранияте от мирните договори и конвенции клаузи за правата на малцинствата ѝ.

4. Да получи един значителен международен кредит.

„Тия искания на България са в пълно съгласие с духа и целите на конференцията и България моли за съдействие и подкрепа“.

Г. г. народни представители! Какви беха резултатите —

вж от въпросите, които ние сметаме от финансов и икономически характер — в смисъл че придобиваме известно

облекчение или известна надежда, едно известно възприемане на нашите искания от меродавните членове на конференцията, от меродавните държави? Като прека последица, може да се каже, от изгнването на чисто политическите въпроси, като основа и като връзка с финансовите и икономическите беше тая, че въпросите, които вземени отделно, са най-малко политически, какъвто е въпроса за изхода на Егейско море, какъвто е въпроса за малцинствата, беха вземени от съответните комисии въз основа на нашите изложения и препратени в първата комисия, за политическите въпроси. Тогаз стана нужда подкомисиата на тази първа, политическата комисия, която се състоеше от меродавните държавници на Съглашението, да поиска да бъде изслушана България по предявените от нея искания, по тези въпроси, които са предимно от политически и покрай туй и от икономически характер. Като резултат на това дойде покана да се даде едно изложение устно от нашия делегат г. министър-председателя в политическата подкомисиия за нуждите и исканията на България. По повод и в свързка с това, заедно със срещите, които имахме, както той, тъй и аз, с отделните лица и държавници по въпросите, които ни интересуват, стана нужда да се приготвят тогава онези изложения от страна на нашата делегация, които г. министър-председателя тук вчера чете. По това какви са крайните резултати от тези изложения, от тези декларации, които ние правихме пред конференцията, аз не искам да кажа много голема дума, не искам да кажа, че ние сме постигнали онова, което сме очаквали от тази конференция, но сметам, че най-важната работа за тези наши въпроси, за тези наши искания е свършена и тепърва предстои от нашата страна също така по-нататъшна дейност, от нашата тактичност те да бъдат завършени благополучно и разрешени в наша полза. Аз съм убеден, че техния завършек иде; по съм убеден също така, че техния завършек, техното разрешение зависи в голема степен и в съгласие с общата политика на великите европейски държави. Като се спрем на миналите международни договори, ние трябва да си спомним, че едни от най-меродавните европейски държави, които правят отстъпления от известни становища, които са взели в дадена предишната конференция, те ги правят с оглед, доколко дадена страна е съобразила или е насочила своята политика в мирно развитие или в съгласие с техните така също политически и икономически интереси; тогава те дават един вид израз на своята благосклонност към тая държава.

А. Ляпчев (д): Министър Райко Даскалов трябва да го чуе.

Г. Колев (з): Вие трябва да го чуете.

Х. Пенчев (з): Митингаджиите трябва да го чуят.

А. Ляпчев (д): Винаги това тук от тая трибуна съм го казвал от две години насам: целата наша политика трябва да се състои в тия две фрази на г. министъра на финансите.

Председателствуващ Г. Марков: Моля, тишина, г-да.

Министър М. Турлаков: Г. г. народни представители! Аз мисля, че за да се насочат работите на нашите национални въпроси в разрешение с благоприятен смисъл за нас, е съдействувала за това нашата досегашна политика на лоялност и изпълнение на нашите задължения, на покорност, на зачитане, на благосклонност и приятелско отношение към тия държави, от които зависи нашата политика. Но, както каза вчера г. министър-председателя, ние не трябва да си мислим, че, като е дошла пролетта, нашата жътва е вече в хамбара. Не, дълг се налага от наша страна, дълг се налага на всички ни, като синове на тая страна, да бъдем строго внимателни, да гледаме да преведем докрай тая наша политика с оня такт и с оня умереност, които особено, ще кажа аз, предстоят да бъдат следвани тепърва. Ако досега, поради известни причини, поради известни мъжнотии в нечо ние можем да се извинуваме и да бъдем, тъй да се изрази, пред себе си, да си простим нещо, сега, когато предстои последния период, когато ще се проявят резултатите на една политика, сега това прилича на оня момент, когато на света се дава един нов отрок, нов живот, тогава момента, както за създателя, тъй да се изрази — да го не кажа на обикновен език — така и за новата рожба е момент особено важен и критически. И аз сметам, че щом достигнахме до

гуй положение, когато нашите въпроси — не само чисто нашите, а и други — които сж от международен характер, се слагат на масата за разрешение, ние ще трябва да бъдем особено внимателни. Аз сметам, че тая политика ние ще скумеем да проведем и че България ще излезне с резултати.

Г. г. народни представители! Де се коренят моите надежди и моята вера? Те се коренят в това, че след интересите и въпросите на големите, на великите държави, които правиха — сруваха, за да могат да получат едни по-реални резултати за себе си с една спогодба с Русия, може да се каже с пълно право, че България е единичката от малките държави, на чиито постъпки, на чиито предложения, с особена тактичност предявени в Генуезката конференция е погледната най-благоосклонно и чиито въпроси сж били най-много застъпени, разглеждани в тая конференция. Аз сметам, че достигането на тоя успех се дължи и на миналата и досегашна политика на България и на тактичността, която проведехме в конференцията, дължи се най-сетне и на туй, че нашата национална кауза, нашите въпроси, които повдигнахме, сж прави, защото спор по тех не може да има, и ако има, то онези, които ги оспорват, не сж прави; те се ръководят от чисто егостични, а не от принципиални съображения и от въпроси на несправедливост. По тия съображения аз сметам, че ние можем да гледаме с пълна надежда и с пълна вера на бъдещето. Нещастията, които България преживе, бежа нещастията, които всеки народ и всеки отделна личност преживева. Ние можем да се виним и да се осждаме и тук, и вън; това сж политически въпроси, които навсе-кжде ги има, навсе-кжде се разискват и навсе-кжде има и виновни, и такива, които се сметат, че сж били прави било в миналата си, било в настоящата си политика; по във всеки случай ние никога не бива да забравяме, че от общите, от националните въпроси, когато ги слагаме между себе си вътре, на трибуната в нашия Парламент, по стъждите, партийна политика не бива да правим.

Ето защо, г. г. народни представители, аз, като излагам горе-долу в общи черти становището, работата, дейността на нашата делегация по финансовите и икономическите въпроси, които имах честта да застъпям в Генуезката конференция, апелирам към всички — и към десница, и към левица, и към крайна левица — че ние по националните въпроси трябва да бъдем преди всичко българи, а след туй човечи. (Ръкоплескание от земеделците) Само когато ние се ръководим от тия съображения, ние трябва да бъдем уверени, че българските национални въпроси ще добият правилно разрешение. И нека не се създава завист помежду ни, че аз, че този, че онзи мой приятел или че нашата партия или онзи партия през нейното въздействие, през нейното управление щел да се добие тоя или она успех. Тоя успех не е само на нашата делегация, не е само на партията, на нашата обществена организация, която управлява, той е успех народен, успех на всички ни, и ние трябва да му се радваме. (Ръкоплескане от земеделците)

Д-р Н. Максимов (к): (Възвразява нещо)

Министър М. Турлаков: Г. г. народни представители! От тук (Сочи комунистите) се обажда глас. Хората, които представяваха Русия — нека кажа за техна чест и за техно достойнство — показаха в туй отношение примери на много други, как трябва да се застъпят националните въпроси пред един международен ареопаг. И, г-да, колкото ние да се виним тук помежду си, когато се касае за национални въпроси, за общи държавни въпроси, ние трябва да оставим малко настрана партийното самолюбие и честолюбие, личното си самолюбие и да признаем, че националните въпроси съставят святиня като оная, за която гласа казал на Мойсея: „Изуй си обувката, защото местото, на което стоиш, е свето“.

Д-р Н. Максимов (к): То е от Стария завет.

Министър М. Турлаков: Г. г. народни представители! Не само в буржоазната държава, ами и в свътската, и в комунистическата, на и какъвто ще характер да има тя, националните, държавните въпроси, въпросите от чисто човешка справедливост налагат да има едно благовоение пред тех и едно по-високо зачитане и третиране, отколкото партийния егостизъм.

Д-р Н. Максимов (к): (Възвразява нещо)

Министър Х. Т. Манолов: Те чакат гърка да дойде да ги научи на това, което се казва национално чувство. Вие не можете да отидете в Гърция да ги учите да правят революция, а го доведохте тук и го слушахте.

Д-р Н. Максимов (к): Приятел на Петряев.

Председателствуващ Г. Марков: Моля, г. Максимов.

Министър М. Турлаков: Исках да кажа, г. г. народни представители, още, че каквито и да бъдат нашите лични, отделни качества, колкото некой в своите качества, в своя темперамент да бъде неприятен на този или онзи, когато сж своето полежение, сж своето поведение той може да бъде полезен и е можал да принесе полза на своята страна, нека от туй ние не правим особен капитал на завист и партийна ненавист да умаловажаваме въпросите, да гледаме на тех с лични ежби и да губим цената, която е необходима за общите интереси на страната.

Г. г. народни представители! Не трябва да забравяме — спирам се на този въпрос, защото не желая да бъде претъжкван криво — че личните качества, личното познание и приятелство и в международно отношение имат много голема цена. Много по-лесно ще ви отворят вратата там, дето вие лично сте се срещали и виждали, отколкото ако за пръв път отивате да чукате на една врата. Ето защо, когато известни въпроси се поставят в свързка с достойнството, сж заслугите на личността в миналото или настоящето, вие дейдете мисли, че то е без значение; то има много големо значение. И аз сметам без да се мисли, че с това искам да си постигам за миналото или за бъдещето — че който и да бъде държавник на България, какъвто и ранг да заема, много по-ценно е неговото положение като държавник на България, ако има възможност да има по-чести и по-големи познания с държавниците в чужбина, отколкото ако тук само сж своя труд или прекалена честност се стреми да направи много неща. Сношенията по международните въпроси имат голема цена. Разбира се и личните качества имат цена, но много по-големо значение има и личното познание. Колкото и да негодуваха тук и да ставаше въпрос за стойността на известни командировки на държавници, аз бих желал българските държавници, не само в миналото да сж следвали този път, но и в бъдеще да го следват, защото той не само им дава възможност да ориентират своята вътрешна политика и стопанска дейност като държавници, да видят в какво могат да я корегират в сравнение с външната дейност, да видят как се работи вън, в другите страни, но и да свързват познанията, които сж от полза не само лично за тех, но и за страната. Виждате международните отношения така се слагат, че днес се готвиш за мир, пак утре ти дошло друго до главата. И ако не липсват познанията, ако не липсват по-чести информации и лични срещи, тогаз и гаранцията не само за правителството, което управлява, но и за държавата е по-голема, отколкото ако стоим така сж сгърнати рже.

Г. г. народни представители! В заключение ще кажа, че по отношение икономическата дейност, която ние проявихме в Генуезката конференция, направихме и едно по-обширно изложение на финансовото и икономическо положение на нашата страна, което представихме на всички меродавни членове на конференцията и технически лица. Бих желал да ви прочета това изложение, което засега всичките въпроси от икономически и финансов характер за нашата страна, за да даде представа в какво положение се намира днес България. В него сж застъпени не само въпроси по бюджета, въпроси по панжа, но сж застъпени и въпроси за държавните пенсии, въпроси за земеделството, въпроса за банковото дело, въпроси за индустрията, въпроси за железниците, пристанищата, въобще един пълен преглед на нашето стопанско и финансово положение, . . .

А. Буров (о) и други от левицата: Прочетете го.

Министър М. Турлаков: . . . което даде една обща представа на конференцията за нашето положение, и най-важното то ни послужи, както се изрази унгарския делегат граф Беллен, като сравнява нашето положение с техното — защото те сж в още по-тежко положение, техната валута е още по-назад и не сж изпълнили некои от клаузите на договора: предаване добитък и други — по-скоро за добиване международен кредит. Като ни сравнява с Австрия, той казва, че ние сме по-добре. В

тая конференция имаше и банкери, които можаха да получат една по-ясна представа за нашето икономическо положение и за нашата пестеливост, за нашата култантност в международните ни задължения. И след като ви го прочета, ще искам да ви кажа какво друго ни се каза от най-меродавните банкери по въпроса. (Чете):

„КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ

на финансовото и стопанско положение на България след мира.

„До началото на балканската война, септември 1912 г., стопанското, културното и просветното развитие на България вървеше със силен темп. Финансово България беше добре: държавните ѝ бюджети, с малки изключения, се приключваха без дефицити, монетните курсове се движеха винаги около паритета, с изключение на годините 1900 и 1901 г., които бяха години на стопанска криза. В продължение само на 34 години, от 1878 до 1912 г., освободената част на българския народ, със своето трудолюбие и пестеливост, създаде една нова модерна държава на Балканите“.

Д. Христов и А. Буров (о): Старите партии.

Министър М. Турлаков: Те само сж го правили!

Председателствуваш Г. Марков: Моля, дайте възможност да се чуе.

Министър М. Турлаков: Чакайте сега.

А. Буров (о): Недейте се отказва.

Министър М. Турлаков: Не се отказвам. Никога не отказвам онова, което е сторено, но и онова, което е сторено след това, ще го кажа. (Чете):

„Джлготрайните войни и паложения тежък мирен договор, обаче, разстроиха съвременно финансовото и стопанско положение на България“.

Министър д-р Р. Даскалов: Старите партии, напротив, сляваха българския народ да върви напред.

А. Буров (о): Детински разбирания имате.

С. Костурков (р): Слепо партизанство!

Министър д-р Р. Даскалов: Не е детинско разбиране, а факт е.

Министър М. Турлаков: (Чете) „Нийския мирен договор лиши България от най-плодородните ѝ области: Добруджа, Егейска Тракия, Струмишко и от изхода ѝ на Егейско море; наложи ѝ репарационен дълг от 2.250.000 франка злато, платим в 37 години с 5% годишна лихва (чл. 121 на мирния договор) и многобройни други финансови и икономически задължения (чл. чл. 65, 93, 97, 125, 127, 128, 133, 136, 139, 150, 151, 160, 176, 177, 188 и др.), които далеч надминават финансовата ѝ и стопанска мощ.“

„А. Държавни финанси.

„След примирието, септември 1918 г., намалена България сз намери пред увеличени дългове и разходи, пред намалени източници и пред разстроено стопанство. Сжюзните войски, които престояха близо две години в България, причиниха разходи, възлизащи на 70.000.000 фр. Бежанците, които непрекъснато прииждаха от останалите под чужда власт български земи, и пенсияте на инвалидите от войната и на вдовците и семействата на загиналите войници, сжщо причиняваха обременителни разходи на изтощения държавен бюджет.“

„При все това, българското правителство, за да възстанови по възможност по-скоро финансовите си и икономически връзки със западна Европа, да запази спечеленото си доверие и кредит от преди войната и за да докаже, че България желае да се предаде на мирна и културна работа, още през 1919 г. залочна да възстановява постепенно службата по външните си заеми. За изпълнението на тая трудна задача то биде подпомогнато от френските и британски порттьори на български ценни книжа, които съставляват големото болшинство и които пределявайки затрудненото финансово положение на България след войната, се сжгласиха изплащането на закъснените лихви и погашения, както и на те-

кущите такива да става във френски книжни франкове. В продължение на три и половина години след примирието Дирекцията на българските държавни дългове е изразходвала 125 милиона франка за изплащане закъснели и текущи погашения и лихви по външните ни заеми. Като се имат пред вид слабите финансови сили на България, чийто приходен бюджет до войната възлизаше едва на 275.000.000 л. (франка), силно разстроеното и финансово стопанско положение след войната и бжрзото обезценяване на българската валута, лесно е да се схване големата жертва, която требваше да направи българското правителство, за да изплати тая сума. В разходния държавен бюджет за 1922/1923 г. сж предвидени 817.137.000 л. за службата по външните държавни заеми; 760.000.000 л. от тая сума ще отидат като загуба от разликата в курса вследствие силното обезценяване на българския лев спремо французския франк.“

„Освен това намалена и онеправдана България се подчини на жестоката си съдба, на тежкия мирен договор и, макар лишена от възможност и средства, залочна лоялно да изпълнява мирния договор. Направените разходи от взиянето в сила на мирния договор, август 1920 г., по изпълнение на чл. чл. 97, 125, 126, 127, 128, 130 от договора надминават 70.000.000 франка.“

„Тия прекомерни разходи, които не можаха да се покрият от редовните държавни приходи, при всичко че правителството увеличи старите данъци над десет пъти и създаде ред нови данъци, увеличиха с 3 милиарда лева вътрешния дълг на държавата, увеличиха в голем размер банкнотната емисия, отразиха се зловредно върху българския шанж, и върху българската търговия и не дадоха възможност да се възстанови разстроеното държавно и частично стопанство и да се засили производството на страната.“

При тия условия бе и невъзможно е на България да започне изплащането на репарационния дълг, чийто първа годишна вноска е 45.000.000 франка злато, а следващите 37 по 134.000.000 франка злато. Тия вноски, превърнати в български лева по сегашния курс, отговарят респективно на 1.450.000.000 и на 4.020.000.000 л.

„Следните три таблици представляват нагледно разстроеното финансово положение на България след мира.“

„Таблица I.

„Българския държавен бюджет за 1911, 1914, 1918, 1920/1921, 1921/1922 финансови години:

	1911	1914	1918	1920/1921	1921/1922
	лева	лева	лева	лева	лева
Приход . . .	198.796.000	224.251.000	566.990.000	2.005.527.000	2.519.727.000
Разход . . .	209.972.000	290.613.000	1.292.451.900	3.222.523.000	4.002.614.000
Дефицит . . .	11.176.000	66.362.000	725.461.000	1.116.996.000	1.482.887.000

Таблица II.

„Положението на летящия вътрешен държавен дълг на банкнотното обръщение, на курса на българския лев, на златната наличност на Българската народна банка на 31 декември 1911, 1914, 1918, 1921 г.:“

	31.XII 1911	31.XII 1914	31.XII 1918	31.XII 1921
Летящ дълг в л.	—	158.027.000	886.433.000	3.674.355.000
Банкнотно обръщение в лева	110.789.000	226.615.000	2.298.619.000	3.496.897.000
Обезценение на българския лев	100 швейцарски сантима (пар. курс)	88 швейц. сантима	44 швейц. сантима	3,7 швейц. сантима
Златна наличност на Б. н. банка във фр.	40.142.000	55.094.000	64.020.477	37.891.000

„Таблица III.

„Положението на българския държавен дълг на 31 декемврий 1911, 1914 и 1921 г.:

В Ж Н Ш Н И Д Ж Л Г О В Е	Първоначална стойност	О С Т А Т Ж Ц И		
		31 XII 1911	31 XII 1914	31 XII 1921
а) Консолидирани . . .	763.390.000	605.712.618	610.189.300	736.450.000
б) Неконсолидирани . . .	—	—	220.930.550	432.057.500
Всичко вжн. дългове вжв франкове	—	605.712.618	831.119.850	968.507.500
ВЪТРЕШНИ ДЪЛГОВЕ				
а) Консолидирани	—	—	—	83.576.600
б) Неконсолидирани	—	29.355.846	138.102.964	3.674.354.700
Всичко вжт. дългове вжв лева	—	29.355.846	138.102.964	3.757.931.300

Българското правителство направи нови усилия, увеличи още повече данъците с риск да превини платежоспособността на българския данкоплатец, само и само да достигне до уравновесен бюджет. Бюджета за 1922 1923 финансова година предвижда 4.345.740.000 л. приход и 4.646.163.413 л. разход, значи дефицитът е 300.423.413 л., без да се предвиждат в него необходимите суми за възстановяване и засилване на транспортните средства и на стопанския инвентар на страната. Той дефицит, обаче, който се дължи на ултимативното искане да започне България да плаща закъснелите вноски по репарационния дълг, е вече значително увеличен, почти удвоен, вследствие на новото обезценение на българската валута в последните три месеца спрямо французкия франк. Той ще се увеличи още повече, ако България не получи пълна и продължителна отсрочка за изплащането на репарационния дълг и на останалите задължения по мирния договор, защото българската валута ще се обезцени още повече.

„Б. Земледелие.

„България е предимно земеделска страна. Около четири пети от населението се занимава със земледелие. Обработването на земята, което ставаше по един примитивен начин, постепенно се подобрява. Прилежността на българина, въвеждането земеделските машини, употреблението на химически торове, откриването на пшени и средни земеделски училища, на опитни земеделчески станции и подвижни земеделчески катедри, основаването на земеделчески кооперации и ред други условия и мерки допринесоха много за разширяването на обработваемата площ и за увеличение на земеделското производство. Особено голем напредък се постигна в производство на индустриалните и маслодайни растения, като ралица, тютюн, сусам, апасон, памук, захарно цвекло и пр.

„Войните през 1912/1913 и 1915/1918 г. внесоха големо разстройство в земеделското стопанство на България. Загубата на повече от 200 хиляди души способни за работа хора“ . . .

Министър д-р Р. Даскалов: И това сж направили старите партии.

Министър М. Турлаков: . . . „намалението на работния добитък и на превозните средства, разрушението на земеделския инвентар намали обработваемата площ и земеделското производство.

„Откъсването на Добруджа, житницата на България, откъдето в нормални времена на износа на земеделските продукти е съставлявала 20% от целия износ на България, а в 1909 г. той е достигнал до 45% и отсъствието на западна Тракия, известна по своето тютюнево производство, нанесоха тежък удар на българското земеделско производство.

„Следната таблица дава движението на обработваемата площ и на общото земеделско производство за

годините 1905, 1910, 1915 и 1919“ — посочена е обработваемата площ въз основа на данните:

ГОДИНИ	ХЕКТАРИ	КИЛОГРАМИ
1905	2.154.000	2.192.141
1910	2.502.800	2.683.483
1915	2.370.000	2.401.623
1919	2.026.500	2.008.941

„Таблицата показва, че през 1915 г., значи годината, през която България се намеси във войната, обработваемата площ достига до 2.370.000 хектари, за да спадне на 2.026.500 хектари за 1919 г. Резултатите от реколтата за последната година сж близо 4 милиона квинтала в по-малко от тия за 1915 г. Интензивността на обработването на земята е също така отпаднала вследствие силно намаление вноса на земеделчески машини след войната. През 1912 г. вноса на земеделчески машини достига до 8.509.000 кгр., за да спадне през време на войната на 300—400 хиляди килограма, а през 1920 г. да нарастне от ново, но едва на 1.209.000 кгр. Поради обезценението на лева българския селянин не може да поднови и ремонтира своя мъртав инвентар и да засили производителността си“ — Тук вземахме за база килограма, понеже стойността на лева не дава израз.

„За да се подобри това положение, за да се засили земеделското производство, нужно е преди всичко да се дадат средствата за попълване на живия и мъртав земеделчески инвентар. Средствата, с които разполага Българската земеделска банка, която има за задача да подпомага земеделците в страната, сж ограничени и при сегашното положение сжжвръшено недостатъчни. Държавата също тжй не разполага сже свободни средства, вследствие големите финансови задължения, които й се наложиха след мира. Един минимален кредит от 60 милиона златни франка е абсолютно необходим за цента. Само при една такава международна финансова подкрепа ще се даде възможност на трудолюбивия български земеделец да приложи своя труд най-рационално, при което ще се постигне максимум производителност на земята.

„В индустрия.

„До освобождението, 1878 г., в България почти не е имало индустриално производство. Благодарение стопанската структура на страната и на сжздадените благоприятни условия след освобождението в кратко време се направиха значителни успехи. Кжм 1894 г. в България е имало само 72 индустриални заведения, които сже ползували с общи и специални облаги, с капитал 10.916.000 л. 1909 г. 263 заведения с капитал 66.000.000 л., в 1911 г. 345 заведения с капитал 91.098.000 л. и в 1914 г. е имало 388 индустриални заведения с капитал 108.000.000 л.

„Това развитие на индустрията се прекрати през време на всеобщата война. Голем брой индустриални заведения бидоха закрити било поради липса на сурови материали и полуфабрикати, било поради невъзможност да си набавят необходимите им машинни части да поправят повредените машини, както и да въведат нови такива, било поради липса на ръководен персонал.

„Мира свари българската индустрия в силно разстроено състояние. Това, обаче, което продължава да разстройва още повече българската индустрия, е постоянната парична и кредитна криза и неустойчивостта на българската валута. Постоянното колебание в курса на нашия лев изключва всякакви предвиждания и угрозява фабрикантите с големи рискове. Постоянното обезценяване на българската валута налага постоянно увеличение на оборотните капитали, които индустрията чрез кредит трябва да подири пред българските банкови институти. Ала нуждите от оборотни средства сж тжй големи и цените на пазара растат тжй силно, че ние живеем в една парична и кредитна криза, която, рззбира се, нарушава в голема степен разволя и спокойствието на стопанския живот на нашата страна. По тия причини производството в по-главните индустрии се намали с 30 до 90%.

„За да се възстанови българската индустрия до предишното си нормално положение и продължи развитието си,

необходим ѝ е един международен кредит от около 30 милиона златни франка.

„Голема пречка за развитието на българската индустрия и международна търговия е чл. 150 на Нийския договор, който не признава на България право на реципрочност при търговските сношения със съюзените и сдружени сили.

„Г. Минно дело.

„България не е лишена от минни богатства; особено изобилствуват каменовъглените мини. Тези последните от ден на ден все повече се разработват. Доскоро България внасяше големи количества каменни въглища от чужбина. Сега, обаче, производството на каменни въглища задоволява нуждите на държавата, индустрията и частните домакинства и дава излишни количества за износ в Чужбина.

Общото производство на каменните въглища в България за 1900 г. е било 123.107 тона, за 1912 г. 313.544 тона, за 1919 г. 583.022 тона, за 1920 г. 732.674 тона и за 1921 г. 854.634 тона или в продължение на последните девет години производството се е увеличило почти три пъти. Това производство би могло да се увеличи още повече, стига да има капитали, за да се въведе и усъвършенствува минното производство. Един кредит от 10—15 милиона златни франка ще задоволи нуждите на минното дело в България.

„Д. Железници и пристанища.

„Поради своите оскъдни средства България още не е могла да снабди своите железнопътни линии с достатъчно подвижен материал.

„Войната указа своето разрушително действие и върху българското железнопътни дело. Настъпната оскъднина от най-необходимите материали, липсата на работна ръка, големата трудност за обновяване инвентара доведе железнопътния парк на България до изтощеност и негодност. Обаче тежък удар се нанесе на българското железнопътни дело с останалия извън днешните граници на България български железнопътен материал, който не ни се повърна, и със задължението на България, наложено ѝ от мирния договор, да повърне всички минал у нея чужд железнопътен подвижен материал.

„Положението на подвижния годен и полугоден материал на българските държавни железници след мира бе следното, при една железнопътна мрежа с обща дължина 2.257 км.

ЖЕЛЕЗНОПЪТНИ МАТЕРИЯЛИ	Преди	След	Намаление в процент
	мира в Нийойи		
Локомотиви	414	359	9—
Пътнишки и служебни вагони	668	599	10-35
Товарни вагони	7.251	4.962	31-50

„Това положение на железниците силно спъва трафика и икономическия развой на страната и българското правителство се принуди, при всичката оскъдност на средства и при днешните високи цени за обезценената българска валута да достави поне част от отчетите ѝ локомотиви и вагони. За да се набави, обаче, отнетото, това, което се изхаби през време на войната, и да достигне до нормалния ни за трафика подвижен материал пужно е България да изразходва поне още 24 милиона златни франка.

Освен това, има много крайща в България, които отдавна чакат свързването им със железница, по който само начин ще могат да се използват природните богатства на тия крайща и се засили тяхното производство. Поради ниската наша валута, изпълнението на една посериозна железнопътна строителна програма без външни кредити е немисълно.

Черноморските ни пристанища Варна и Бургаз още преди войната бяха тесни за техния трафик. За да зад-

волим отчасти тая пужда, беше започнато разширението им, което се прекъсна поради войната. Изпълнението на тая програма ще погълне около 30 милиона франка.

„Е. Търговия.

„След примирието българската международна търговия прекарва силна криза. Отпаднахът и разстройството на производството и кредита упражняват своето зловредно влияние върху търговията на България. Нашите търговски релации сж сжвсем ограничени и еднообразни, защото ние изгубихме нашите оживени пазари и защото свободните и нормални съобщения не сж напълно възстановени и пжтищата, както и пазарите на българската търговия засега остават неизвестни.

„Главният износ на България сжставляваха земеделческите произведения, по загубата на Добруджа упражни силно влияние върху икономическия живот и специално върху земеделското и търговското развитие на държавата. Износа на зърнени храни от България през 1912 г., когато Добруджа сжставляваше неразделна част от общото отечество, беше 61% от целия износ на страната, през 1920 г. този износ е само 30%. България, след териториалните окастрювания, които претърпе, като ѝ се отделиха един от най-плодородните области — Добруджа, Тракия, Струмичко и др., се постави в условия, които затрудняват нейното икономическо съществуване. Нашата изпосна търговия и национално производство се лишават от много произведения, а най-главното от зърнените произведения и цела редица други земеделчески култури.

„Търговския баланс на България след войната отразява всички ония промени, които мира наложи върху икономическия живот на страната. Преди всичко той баланс се характеризира със своя силно пасивен характер. През 1916 г. изпоса превипава вноса с кржгло 6.360.000 л., а през 1917 г. — с 120.400.000 л. През следващите три години, а именно 1918, 1919 и 1920 г. търговския баланс е пасивен, като вноса значително надминава изпоса. За 1918 г. вносът е сж 148.000.000 л. по-голям от изпоса, за 1919 г. — сж 411.680.000 л., а за 1920 г. — с 570.828.000 л.

„Най-значителни изменения в търговския баланс, изменения, предизвикани от пертурбациите в паричното обръщение и обезценението на националната валута сж релативното и абсолютно намаление на вноса и изпоса по количество и релативното му увеличение по стойност. Така напр. през 1911 г. вноса достига до 564.000.000 кгр. на стойност 199.000.000 л., през 1915 г. той спада на 122.000.000 кгр. за 73.000.000 л., за да спадне през 1919 г. на 80.000.000 кгр. за 960.000.000 л. и на 126.000.000 кгр. за 2.200.000.000 л. за 1920 г. Цифрите за изпоса показват сжпната тенденция. За 1911 г. България е изпосла разни произведения за 1.036.000.000 кгр. за 184.000.000 л. През 1915 г., годината на нашето участие в световната война, сж изпосени само 189.000.000 кгр. за 109.000.000 л. През 1919 г. нашият износ намалява още по-чувствително в количествено отношение — изпосени сж само 19.872.000 кгр. за 552.250.000 л. 1920 г. представлява едно чувствително нарастване на изпоса. Изпосени сж били 185.381.000 кгр. за 1.642.000.000 л. Нарастването на изпоса по стойност не се дължи на факта, че ние изпосяме обработени и, следователно, по-сжжни продукти, а се дължи изключително на обезценението на българския лев. България изпоса изключително сурови земеделчески и скотовъдни продукти, между които, наред сж зърнените храни, особено важно място заема суровия тютюн.

„Дезорганизацията и разстройството на съобщенията не ни дава възможност да проникнем и обчртаем областите на бъдещите пазари на България. Дунава ни откъсна от централна Европа. Черно-море остава едно затворено море. Неговите брегове, както в миналото не сж били, тжй и в бъдеще нема да бъдат дебунше на българските земеделчески произведения. Нашите на миналото, па и тия на статистиката до войната ни говорят, че България поддържа много слаби връзки с тия земи. Тия области сж земеделчески, техната стопанска структура е подобна на тая на България, следователно, те сж повечето наши конкуренти, откоякото купувачи на български произведения. Пазара на земеделчески и скотовъдни произведения и на индустриалните растения е другале. Ала за да може България да проникне в той пазар, за да ѝ се обезпечи спокойно и сигурно развитие, след като ѝ се отнеха най-плодородните и богати провинции, след като ѝ се наложиха непосилни финансови тежести, след понесените жертви през трайното на войната ней трябва

да се създадат условия поне за свободно търговско раз-
витие. Ней трябва да се обезпечи свободен търговски път
към пазарите на западна Европа, към нейните най-близки
и естествени пазари, каквито са земите около бреговете
на Средиземно-море. Пътят за тия пазари минава през
Бело-море.

„Ж. Скъпият и безработица.

Разстройството на финансите, на производството и на
търговията причиниха силно поскъпяване на живота от
20 до 40 пъти, едно общо обедняване на страната и уве-
личиха безработицата. Един от признаците на това
положение е увеличението както броя, така и сумата на
протестираните полици. Докогато в София, столицата на
България, преди войната числото на протестираните по-
лици не е надминавало от 8 до 10 хиляди за една сума от
8 до 10 милиона лева, през 1919 г. броя на протестира-
ните полици е бил вече 3.724 на сума 20.769.858 л., през
1920 г. — 7.138 на сума 92.368.495 л. и през 1921 г. броя на
протестираните полици е бил 23.311 на сума 236.439.354 л.
или през 1921 г. сумата на протестираните полици е била
12 пъти по-голема от тази през 1919 г. В същото такова по-
ложение се намират търговците и индустриалците в цяла
България. Фалитите навсякъде зачестяват.

„Безработицата в България е взела тъй също широки
размери. Безработни има във всички клонове на стопан-
ския живот на страната. Особено голям е броят на безра-
ботните в индустриалните центрове, в пристанищните
градове и в тютюновите складове и магазини. От общия
брой на заетите от разните занаятци и професии хора,
10.689 души в третия град по население в България —
Варна, който има 51.000 жители, 2.319 души са без ра-
бота или безработните съставляват 21,7%, а засегнатото
от безработицата население се изчислява на 17,5% от об-
щото население на града. Това е един процент, който не
се среща нито в една от индустриалните страни на за-
падна Европа, нито даже в Съединените щати на Северна
Америка.

„Такава е в кратки черти днешното твърде неблаго-
приятно финансово и стопанско положение на България,
разстроено от дълготрайните войни и наложените ѝ
тежки мирни договори.

„За да може България да се спаси от тая тежка фи-
ансова и стопанска криза, за да може да възстанови пре-
дпнатата си производителност и я засили, което е от
обща полза, за да може тя да заздрави своите финанси,
да уравни своя бюджет и подобри своя шанс, за да
може да развие между народната си търговия, необхо-
дими са следните условия:

„1. Да получи едно пълно и продължително отлагане
на репарационния дълг;

„2. Да и се възвърне отнетият изход на Егейско-море,
чрез който тя ще бъде в прек търговски обмен със за-
падна Европа;

„3. Да се приложат санкционирани от мирните до-
говори клаузи за правата на малцинствата, за да могат
гражданското число български бежанци да се завърнат в
родните си огнища и освободят държавния бюджет от
разходите за тяхната издръжка и

„4. Да получи един значителен международен кредит.

„Премахнат ли се и другите многобройни и несправед-
ливи финансови, икономически и политически тежести,
наложени ни от Ейбейския мирен договор, не ще съмнена,
че възстановяването на България ще върви много по-
бърже, отколкото при съществуването на тая тежест.

„Нерви при Генуа, 21 април 1922 г.“

Това изложение българската делегация напечати спе-
циално и го прелаче не само на членовете на конферен-
цията, но и на специалисти, на техници и на други поли-
тически лица.

Г. г. народни представители! След туй изложение върху
финансовото положение на страната нп, аз има да се
спра накратко още на няколко въпроса, които са в
свързка с него и които са в свързка с предмета, който
разискваме.

Въпроса се касае: при това положение, в което се на-
мира България, при тия резултати, при тия застъпниче-
ства, които нашата делегация направи, при постигнатите
успехи и положителните надежди, които имаме за разре-
шаването на някои от нашите жизнени национални въ-
проси, какве предстои в тоя момент, сега засега на бъл-
гарското правителство, на нас обществениците, полити-
ците и ръководителите на държавните интереси, и нало-
жително ли е вътрешно от наша страна да дадем израз,

че ние не преставаме да следваме оная политика на из-
пълнение на нашите задължения и от друга страна, че не
преставаме да вземаме мерки, за да докажем, че когато
се задължаваме по известни международни договори и
конвенции ние следваме пътя, следваме онаия задължения
и тук, когато сме далеч от тия конференции?

Както виждате, представя ви е проект за ограничено
банкното обръщение, което беше един от най-важните
въпроси на финансовата комисия и на комисията по ико-
номическите въпроси. Ние можем да се похвалим, че в
продължение на две години — тази е третата година вече
откак финансите на България са в наши ръце — ние сме
направили всички усилия, дори според някои, както се
разбира — защото различни са схващанията за банкното
обръщение и за емитирането на банкнотите — ние
сме направили всички усилия да не увеличим; да не до-
пуснем увеличението на банкното обръщение. Ние
сме се стремили, доколкото можем, да се пържим в
своето масло, в своите средства, доколкото можем да ги
добием за нашите финанси по редовния бюджет и по из-
вънредните разходи. Въпреки това, че нуждите стават от
ден на ден по-тежки, въпрос е, при такова положение,
следва ли ние да се поддадем на нуждите, на различните
тълкувания, които могат да се правят и на различните
разрешения, които могат да се дават, на мненията от раз-
лични компетентни и некомпетентни лица, че ние за по-
срещане на тия нужди трябва да отидем към едно ново
емитиране или пуцане на нови емисии от банкноти, или
трябва да сирем до тук. Международната конференция в
Генуа по тоя въпрос взема решение с което поканва всич-
ките правителства, които имат делегати в тая конферен-
ция да вземат всички мерки за ограничение на банкното
обръщение в тех. Защото не е верно, че като смет-
нем с колко пари каква работа се е вършила преди, че
сега, поради сегашните цени, требало да имаме толкова
пъти различни обекти във формата на монети, колкото е
разликата в цената, за да може стопанския живот и тър-
говската обмена да вървят по същия ред.

Наистина не е верно и обратното: да се мисли, че кол-
кото една монета по-рядко се среща, ако няма реални
стопански резултати налице, че колкото е по-малка мо-
нетата, толкова по-скъпо ще се ценят, тъй както напр. някои
сметат, че затуй се иска крайното ограничение на банк-
нотната емисия, защото като не се дускат повече банк-
ноти, самата банкнота ще запази цената си и следова-
телно малко по малко ще се връщаме назад. И тая теза,
обратна на оная, не е напълно верна. Около това има известна
доза предположение, по във всеки случай теорията в стопанските
кризи, във финансовите кризи до-
казва, че колкото повече една държава отива към нампо-
жаване на своята книжна монета, толкова повече нейната
монета се обезценява, толкова повече стават големи пер-
турбациите в стопанския ѝ и във финансовия ѝ живот.
Ето защо изпъкналият решенията, резолюциите, поже-
лаанията на Генуезката конференция, нам се налага дълг
да направим реална стъпка за ограничението на банкно-
ната ни емисия. Ние обаче, като сме вземали тоя ангажмент
при дадените предпоставки, които ви четох, сметаме, че
трябва сами да си наложим известно самоограничение,
обаче това самоограничение да не отива до пълно затва-
ряне вратите на възможността за отстранение на дадена
внезапна финансова криза в известен момент през годи-
ната. Затуй проекта, който тук ви предлагаме има за цел
това нещо: да се каже, че се ограничава емитирането,
намножаването на банкнотите, но без да се отиде до един
краен резултат, до точно затворени врати, а при известни
моменти, когато приходите на държавата са по-малки,
когато имаме по-малко постъпления, да може да става
едни вид, временно засмале, което задължение впослед-
ствие да може да се покрие, да може да се балансира, да
може да се уравни, без да преминаваме към емити-
ране, към издаване на нови банкноти. Ние предвидихме
от началата година — още от преди две години е проек-
тирана тая реформа — да заменим старите банкноти, но и
когато дойде време да ги заменим, ние трябва да се огра-
ничим с това обръщение, което имаме сега, да се мъчим
с него да поминаваме, като се стремим да увеличим, тъй
да се изрази, вътрешните си средства, без да ги жертву-
ваме — спирам се на тоя въпрос — много-много отсега
нататък, толкова, колкото ни се наложи през тия 1—2 го-
дини за външни платежи, защото външните платежи по
старите задължения предстоят през тая и през идущата
година почти да бъдат приключени и да дойдем на дне-
вен ред, а пък колкото се отнася до задълженията по до-
говора, ние сметаме — аз съм на туй мнение и от по-от-

давна — че ние трябва да го заявим, и го заявихме дотогава, че при туй положение ние не можем да плащаме. Какво ще правят онези, които ни са наложили тоя договор, какво сметат да правят те, то е техния работа, но когато ние влезохме в разяснение на тая въпроси, те не можеха да не признаят, да не разберат, че по тоя начин не може да се изтощава, да се измъчва една страна, че най-после в техен интерес е, и като кредитори, и като релативни за финансовото, икономическото и стопанското възстановление на Европа, да не се отива до крайност. И заради туй в нашите разговори там се изтъква, че има един план, който цели да измени начина на репарациите; който цели да намали известни репарации, като смета, че за известни пък военни задължения на онези, които има да държат тия репарации, трябва да стане едно намаление от страна на техните кредитори в общия интерес на всички в света — не само на победените, не само на победителите, но в общ интерес и на техните кредитори. Нема да ги поменавам; аз бих желал всеки от вас да разбере кои са те, да си уясни кои са те, защото не желая да назовавам имената им, за да не се тълкува различно. Но когато ни се изтъква от меродавни лица, от лица, които управляват, които ръководят международната, световната политика, аз смея да се надевам, че ще се дойде до туй разрешение на въпроса. Ето защо аз сметам, че ние трябва да дадем доказателства, че се стремим да изпълним международните си задължения догледно, доколкото те са по нашите сили, че ние сме лоялни, напълно коректни и навремени в изпълнението на нашите задължения по международните конвенции, както поствъпихме с Барселонската конвенция, с друга по труда и с друга, както и сега с тия законоположения искаме да докажем, че бързаем, че искаме да се съобразим навреме с нашите задължения, взети в международните конференции, но с надежда и с пълна увереност, че ония въпроси, които ни дунат, ще добият едно друго разрешение съобразно с нашите податни сили и средства. Ето защо, като се спирам на този въпрос, да зачекна с няколко думи законопроекта, който предстои да разсъждаваме покрай въпросите, които сложихме на разглеждане с него, аз искам да ви обърна вниманието, че по този въпрос ни се налага от международни политически съображения, ние да не чакаме да ни кажат този или онзи, ами трябва сами от себе си да направим едно самоограничение, една жертва.

Колкото се отнася до плащанията, пак повтарям, че ние сметаме, че не бива да ни тургат ножа на врата. Ние няма да извикаме тъй кавгаджийски, не бива такъв език и такива отношения да проявяваме, но и онези, от които зависи, трябва да разберат, че всеко търпение, всека възможност и всека тежест се носи само додето е възможно, докато имаш сила.

Сега, като се свързват тия въпроси с въпросите за международен кредит и въпроса за кредит за нас, аз искам да лансирам тук една друга мисъл.

Г. г. народни представители! Ние, само с нашето масло и с нашите средства мъчно можем да се издигнем стопански, да развием нашите производителни сили. Но за да не спрем наченките, които сме започнали, мене ми се струва, и аз поддържам гледището, че ние трябва да направим повече усилия — дотогава, докогато назреят условията, за да можем да се сдобием с един изпосен външен заем, ние трябва да се задоволим с нашите вътрешни сили и средства. От заема, за който завчера тук по повод изменението на закона му се говори, ще трябва да се упражни втора емисия, втора серия, и тая серия трябва да ни даде средства, за да не спрем започнатите работи. А колкото се касае до външен заем, моето мнение, което дойде да се оправдае със срещите ни с меродавни лица от банкерския свет, финансов и други, е, че ние за сега не бива да бързаем с него. Не бива да бързаме главно по две съображения: първо, ние трябва най-напред да бждем начисто по въпроса за репарациите и след туй, с оглед на наличните условия, които ще се проявят след това, да бждем с по-открито чело и с по-голема сигурност в себе си да третираме въпроса за един външен заем, защото само тогава външния заем може да бжде от полза и за България, а не само от полза за онези, с които ще контракуваме.

Ето защо, въпреки туй, че в тоя момент от различни места ми се правят 3—4 предложения, сметам, че още не е настъпил този момент и сметам да не бързам, на и правителството да не бърза с този въпрос. Исках да споделя тия няколко думи с народното представител-

ство, защото тия въпроси колкото и да са, от една страна от деликатен характер, те от друга страна са от жизнен характер за държавата, за страната и ние, политиките, понеже следваме една политика с по-голема откровеност и с по-големи единение пред Парламента, трябва да бждем на открито по тия въпроси. Защото утре може да дойде ред да бждем внесени, че имаме нужда от пари, а пък някои са ни предлагали, а ние не сме обхрнали вниманието, не сме се отзовали.

Т. Теодоров (о): Само в това няма да ви обвинявам. Не бойте се!

Министър М. Турлаков: Мерси, ако е така.

Д-р К. Миланов (о): Това говорехме преди една година още.

Министър М. Турлаков: Г. г. народни представители! След тия няколко думи, както по проекта, тъй също и по нашата работа в Генуезката конференция, аз заключавам: България с досегашното си поведение, с дейността на нейната делегация в международната конференция досега, в нашите срещи с меродавни лица — казвам меродавни лица, защото не трябва да се смета само, че когато те имат тук представители, последните са напълно меродавни; не искам да отрека техния значение; не искам да отрека, че коректността, добрите отношения с техните представители тук нямат значение, но по-ценно е онова, което може да се добие вън, дето го казват на прост български език, когато ние водата от кайнака, отколкото когато разговаряш с второстепенни и третостепенни лица — всички тия срещи, тия придобивки, които имаме, ни дават основание да твърдим, че България е на добър път; че българските искания, българския национален въпрос се слага на дневен ред. Най-ясно доказателство, че нашата кауза по известни въпроси е спечелена, че е спечелено мнението на меродавни лица в странствата, е фактът, дето, без да има защо, ония, които ще бждат засегнати при разрешението на тия въпроси, търсят поводи и създават от нищо нещо сега, за да създават шум. Вие знаете, че още като бяхме в Генуа, онези, които ще засегнат тия въпроси, почнаха да интригуват против нас, против България. Вчера г. министър-председателя, като говори тук, ви каза, че вследствие обвинение на една от нашите съседки, че наши чети минавали от наша територия в нейна, ние й предложихме международна анкета, предложихме й анкета от страна на Обществото на народите. Те не приеха нито едното, нито другото. Най-после предложихме им обща анкета от представители от двете страни. Мълчаливо уж я приеха. Днес обаче, имаме съобщение, че не са съгласни — не приемат такава неща, не искат да се хванат, следователно, сами на видпата, да бждат изобличени. И какво правят? Приготвят други такива големи гюрулгии, че България праша да чети на вън. Това е доказателство, че те са слаби там, пред онези, които ще има да се занимават с нашите въпроси.

Това като ви съобщавам, аз мисля, че ние няма защо да гледаме мрачно на бъдещето. Ние преживехме тежките минути. Отсега нататък може да се надеваме на добро за България.

В. Мулетаров (к): На равнината сме вече!

Министър М. Турлаков: С тая вера и с тая надежда, с туй уверение пред вас, аз ви моля да преминем спокойно по-нататък към работата, която ни предстои. (Ръкоплескане от земеделците)

В. Гарвански (з): Г. г. народни представители! Речта на г. министра на финансите заслужава да бжде афиширана и приложена към речта на г. министър-председателя. Прави предложение да се афишира.

Председателя: Има предложение от народния представител г. Гарвански, речта на г. министра на финансите да се напечата заедно с речта на г. министър-председателя. Които приемат това предложение, моля, да вдигнат ръка. Мнозинство, Събранието приема.

Има думата народния представител г. Андрей Ляпчев.

А. Ляпчев (д): Аз отправям един апел към г. министра на финансите преди всичко и към г. председателя, на който вървам всички ще се отзоват; че след като вчера

и днес слушахме около десет или осем часа — сега часът е седем — да ни се даде възможност за утре да продължим работата.

В. Мулетаров (к): Право е.

Председателя: От 7 до 8 ч. ще свършим.

А. Ляпчев (д): Моля Ви се, както щете. И така можем да направим, но аз вервам, че г. министъра на финансите ще се съгласи, защото така е пълно.

Председателя: Има думата г. министъра на финансите.

Министър М. Турлаков: Г. г. народни представители! Признавам важността и значението на въпроса, който повдига г. Ляпчев. Съгласен съм по този въпрос да се говори по-свободно и да се даде време на г. г. ораторите, . . .

А. Буков (о): По два часа.

Министър М. Турлаков: . . . които ще говорят, за да могат да се приготвят и да могат по-спокойно да се изка-

жат и, по-спокойно да говорят, по-попекже сме свържани на една извънредна сесия по някои специални въпроси, които не трябва да отлагаме, и попекже трябва да свършим времето, аз бих ви молил сега да се оттеглим няколко минути на почивка, а след това има някои дребни въпроси да минат те в това заседание и утре да продължим работата си.

А. Ляпчев (д): Няма да спечелите с един час.

В. Мулетаров (к): Няма да спечелите много с това, г. министре.

Б. х. Сотиров и *В. Мулетаров* (к): Нека утре започнем по-рано.

Министър М. Турлаков: Добре, съгласен съм, заседанието да се вдигне за утре със същия дневен ред. Моля ви по-рано да бъдете тук.

Председателя: Заседанието се вдига за утре със същия дневен ред.

(Вдигнато в 7 ч. 5 м. вечерта)

Председател: **Н. АТАНАСОВ.**

Подпредседател: **Г. МАРКОВ.**

Зам.-секретарь: **П. ТАКОВ.**

Началник на Стенографското отделение: **Т. ГЪЛЪБОВ**